

Opponensi vélemény

Kádár Zoltán Dániel:

RITUAL AND LANGUAGE

című akadémiai doktori értekezéséhez

Ez a dolgozat egy, a Cambridge University Press kiadónál a 2024-es év folyamán online és nyomtatott formában is megjelenésre kerülő azonos című angol-nyelvű monográfia akadémiai doktori értekezésésként benyújtott változata – ugyancsak angol nyelven.

Az értekezés megfogalmazott célja, hogy rámutasson az interakciós rítus jelentőségére és értelmezésének fontosságára a közösség-orientált és konvencionizált nyelvhasználat vonatkozásában – ezzel is gazdagítva ismereteinket általában a pragmatika és kiemelten az interperszonális pragmatika terén. Ez egy olyan pragmatikai keretmunka, amely kísérletet tesz az interakciós rítusok adattípusonkénti kategorizálására és egyes nyelvkultúrákban való érvényesülésének bemutatására.

Mint a disszertáns is nemegyszer rámutat dolgozatában, az interakciós rítus mint olyan idáig is a nyelvhasználati kutatások részét képezte és ennek megfelelően gazdag szakirodalmi feldolgozottsággal rendelkezik, azonban mindeközben mindennek előtt a nyelvi udvariasság alá rendelt jelenségként vizsgálták. Az értekezésben szublimált kutatás egyik fő célja ennek a deklarált viszonynak a felülvizsgálata és annak a kimutatása, hogy az interakciós rítusok és az udvariasságnak a nyelvhasználatban megnyilvánuló jelensége egy sokkal árnyaltabb pragmatikai viszonyrendszer elemeiként foghatók föl. Ennek eredményeképpen a látszólag különféle interakciós rítusok egy azonos pragmatikai jelenség megnyilvánulásaként vizsgálhatók. Ennek a tipológiai kidolgozása adja a dolgozat egyik fontos kontribúcióját a tudományos eredményekhez való hozzájárulás tekintetében.

A disszertáns az értekezését angol nyelven írta. Feltehetően nem csak azért, mert az értekezést képező monográfia maga is angol nyelven jelenik meg, hanem azért is, mert a jelölt kutatásait alapvetően angol illetve kínai nyelvkultúrákban végezte, a doktori értekezés támaköréből készült saját nagyszámú publikációinak nyelve szinte kivétel nélkül angol, és mert a tudományos háttérrel biztosító szakirodalom döntő hányada angol nyelven íródott – legyen az nyelvészet,

antropológia vagy szociológia. Ez ugyan részben megkönnyítette és egyértelműsítette a disszertáns dolgát, ugyanakkor mégsem volt mentes még így sem kihívásoktól, hiszen a fogalmi lexika bizonyos tudományos kulcsszavai (pl. liminalitás) eredetileg nem a nyelvészeti pragmatika fogalomköréből kerülnek ki, és éppen ezért azok újraértelmezése illetve a megfelelő pragmatikai keretben történő újradefiniálása, illetve annak a terminológiájába történő beillesztése elkerülhetetlenné vált. Abba már bele se érdemes gondolni, hogy ezeknek a fogalmaknak a magyarosítása milyen embert próbáló feladat lenne – de ez legyen egy következő magyar kutatói nemzedék gondja.

A disszertáns leszögezi, hogy munkájában a "rituális"-t egyfajta kiterjesztett értelemben használja (hivatkozva Bax-ra 2010), amely az interperszonális pragmatikai viselkedés egy megkerülhetetlen eleme. Mint a a konvencionizált és az adott interakciós kontextus elvárásainak megfelelő nyelvhasználati úzus, jó alapot képez a kontrasztív pragmatika tudományos szempontú vizsgálatához is. Ezt igazolja a disszertáns számos már önálló illetve társszerzői minőségben napvilágot látott kutatási beszámolója és tanulmánya. Hangsúlyozza és kiemeli, hogy a Goffmann-i "interakciós rítus" (Goffmann 1967, 1971, 1974, 1983) fogalom használatával vált megvalósíthatóvá a rítusok különböző fajtáinak pragmatikai vizsgálatát rendszerbe szervezni.

Az értekezés struktúrája jól átlátható és követhető. Lévéen egy portfólió típusú műről szó, az eligazodásban és logikai követhetőségben jó szolgálatot tesz a feszes szerkezet, a következetes tagolási rend, a Részeken belüli Fejezetekre való bontás és ezeknek ismétlődő szerkezeti ritmikája. Minden Részt egy tartalmi felvezetés nyit és egy tartalmi összegzés zár – kiegészítve egy úgynevezett "Ajánlott olvasmány" alfejezettel, amelyben idézetet olvashatunk a Részt leginkább meghatározó tudós-szerző tollából. Az egyes Fejezetekhez esettanulmányok is csatlakoznak – a legkülönbélebb kommunikációs műfajokból. Ez a fajta szerkezeti szervezettség ugyanakkor jobban érzékelhetővé tesz esetleges aránytalanságokat: meglátásom szerint az első Rész 3. Fejezete (42-61.o.), amely a mediatizált agresszió egy esetét vizsgálja – a kevert harcművészetekkel kapcsolatos angol nyelvű médiaeseményből származó korpusz (ami egyébként egyetlen mondat) alapján von le következtetéseket a rituális pragmatikai konvenciókat érintően – arányaiban sokkal terjedelmesebb és mélyebb elemzést kapott, mint amennyit megérdemelt volna – nem önmagában, hanem az értekezésben elemzett többi esettanulmányhoz képest. Ugyancsak aránytalannak – ez esetben aránytalanul szerény terjedelműnek – ítélt meg a 12. zárófejezetet (192-193.o.), amely gyakorlatilag egy oldalra sűrítette a kutatási

perspektívák bemutatását – noha ez a gondolatokban és módszertani innovációkban gazdag értekezés ennél sokkal terjedelmesebb alkalmazhatósági és feljesztési lehetőségeket kínál – amelyek alaposabb kifejtése gazdagította volna az értekezést.

Az úgynevezett "társadalmi protokollok" bemutatását és elemzését taglaló fejezet (amely kínai politikai közbejelentéseket vizsgál esettanulmány gyanánt) ugyancsak figyelemreméltó annak fényében, hogy ezek értelmezése és látens üzeneteinek feldolgozása napjaink feszültségekkel terhes nemzetközi közegében egyre növekvő jelentőséggel bír.

A pragmatikailag komplex interakciós rítusokat azok megkülönböztető jellemzőinek: a mimézis, a rituális színlelés, a megjelenítés és ön-megjelenítés és a liminalitás jelenségeinek pragmatikai leírásán keresztül mutatja be. Nagyon hasznosnak tartom a mimézis-vizsgálaton belül az interperszonális és a performatív mimézis elkülönítését. Míg az interperszonális mimézis egyik sarokeleme a reciprocitás (pl. üdvözlési rítusok esetében), addig a performatív mimézis hosszabb és összetettebb interakciókban jelenik meg, és benne a résztvevők úgy követnek interakciós rituális sémákat, mint a színészek a színpadon. Az előbbi mimézis-típus lényegének megértéséhez ide kívánkozik egy 2000 áprilisban a világsajtót is bejárt faux pas:

Mori Yoshiro japán miniszterelnököt felkészítették Bill Clinton amerikai elnökkel való személyes találkozója előtt. "Amikor kezet ráz Miniszterelnök úr Clinton elnökkel, akkor csak annyit mondjon: 'How are you?' Erre az Elnök azt fogja válaszolni, hogy 'I am fine, and you?' És ekkor Ön azt feleli: 'Me too.' A továbbiakban majd mi tolmácsok visszük a társalgást." Mori miniszterelnök izgatottságában (a hivatalos verzió szerint legalábbis, de gyanítom, hogy akár kiejtési anomália miatt is – hiszen a How és a Who a japán fülnek majdnem azonosan hangzik...) a találkozáskor így szólt:

- *Who are you?*

Clinton elnök feltalálta magát és humorral reagált:

- *I am Hillary's husband, ha, ha, ha,...*

Mori miniszterelnök magabiztosan vitte tovább a társalgást:

- *Me too, ...*

Az "ön-megjelenítés" manifesztálódása a társadalmi hierarchia és összetett társadalmi viszonyrendszerek szempontjából kiemelten szenzitív nyelvkultúrákban – mint például a kínai vagy a japán – látványosan megnyilvánul a nyelvhasználat különféle szintjein. Az esettanulmány tárgyául választott korpuszt egy történeti kínai levél-gyűjteményből kiemelt szövegek adják – nyilván nem véletlenül, ugyanis ez a fajta cizelláltság potenciálisan meglévő jellemzője ugyan az adott nyelvnek, de a nyelvhasználatot illetően mindinkább halványuló tendenciákat mutat és így a bemutatás szempontjából a modern narratíváknál jobban érzékeltethető történeti források felhasználása alapján.

A liminalitás kérdésköre – annak irreverzibilis, azaz visszafordíthatatlan tulajdonsága okán – számos veszély, érzékenység és feszültség-menedzsment témakörét érintő kérdést vet fel az interakciósan komplex rítusok esetében. A dolgozatban a feldolgozott esettanulmány a 'munkahelyi elbocsátás' esetét vizsgálja az interakciós rítus szempontjából. Úgy vélem azonban, hogy ez a kérdéskör a nemzetközi érintkezések és a diplomáciai kapcsolattartás szempontjából is egy nagyon ígéretes kutatási terület: a 'bocsánatkérés' aktusa például – kultúráktól függően – kiemelt fontossággal bírhat nemzetközi feszültségek vagy sérelmek rendezésében, illetve ennek a hiánya vagy a kulturálisan nem az elvártak szerinti teljesülése évtizedekre, évszázadokra mérgezhetsé országok vagy népcsoportok viszonyát. A 2010-es évek végére kialakult japán-koreai kereskedelmi háború például ennek egy beszédes esete – amelynek a megértéséhez a jelen dolgozat vizsgálati módszereivel közelebb kerülhetnénk.

A 'bocsánatkérés' beszédaktusával azonosított kifejezések használatát vizsgálja az értekezés harmadik Részének nyolcadik Fejezete – igaz, hogy nem a nemzetközi politikai érintkezés, hanem az interperszonális kommunikáció szintjén. A harmadik Rész négy fejezetében a disszertáns a rítusok pragmatikai kutatásának módszertani kérdéseivel foglalkozik. A kutatási célok egyikeként megfogalmazott "rendszeres interakciós rítuskutatási módszer kidolgozása" sikeresen teljesült, amennyiben bizonyítást nyert, hogy a pragmatikai elemzés három alapegységén: kifejezések, beszédaktusok, diskurzuson – keresztül a kutatás elvégezhető. Az összehasonlító pragmatikai nézőpont segít megérteni azt, hogy egy adott nyelvkultúrában milyen erős a kapcsolat egy kifejezés, illetve egy strukturálisan illetve funkcionálisan rituális beszédaktus között. Az utolsó két Fejezet azt a módszertani problémát járja körül, hogy miként kutathatók azon bizonyos interakciós komplex rítusok, amelyek egy-egy kifejezéssel vagy beszédaktussal nem azonosíthatók. Konkrétan az esettanulmányok kínai

példákon keresztül az 'önlealacsonyítás' valamint a kínai piacokon gyakorolt alkudozási szituációkat mutatnak be. Ezzel a Résszel az értekezés egy további fontos tudományos kontribúciót teljesített – hiszen az interakciós rítusok vizsgálatára több fajta replikábilis módszertani megközelítést mutatott be.

A dolgozat nyelvezete és tudományos stílusa kifogástalan, amit támogat az igényes szerkesztési kivitelezés. A felhasznált és hivatkozott szakirodalom gazdagsága és naprakészsége biztosítja azt, hogy a disszertációban megfogalmazott kutatási eredmények sikeresen beépülhessenek a kortárs nyelvészeti kutatások főáramába.

Összegzésként elmondható, hogy Kádár Z. Dániel számos kihívást jelentő feladatra vállalkozott. Dolgozatát angol nyelven készítette el, ami lehetővé teszi, hogy vizsgálati eredményei a nyelvészeti, és azon belül is a pragmatikai kutatások nemzetközi vérkeringésébe maradéktalanul beépülhessenek. A disszertációként benyújtott monográfia elkészítéséhez a terjedelmes nemzetközi szakirodalom feldolgozásán kívül saját önálló kutatási eredményeit bizonyító nagyszámú nemzetközi publikációja is meggyőző háttérként szolgált.

Nagy kihívást jelent meglátásom szerint az is, hogy a nyelvészeti szakirodalomban és azon belül is a pragmatikában egy évtizedek óta a kutatások fókuszában álló kérdéskört helyez új dimenzióba, nevezetesen az nyelvi rítusok és udvariasság viszonyát.

Az empirikus kutatás angol és kínai nyelvű forrásmunkákra támaszkodik. A kínai források esettanulmányok formájában történő bevonása azért is izgalmas, mert ezzel a kontrasztív pragmatikai ismereteink általában is bővülnek, de különösen azért, mert felhívja a figyelmet arra, hogy a konfuciánizmus mint közös kulturális-morális nevező által "Kultur-Bund" (Trubetzkoy után szabadon) -ként is aposztrofálható japán – kínai – koreai nyelvkulturákban a nyelvek maguk tipológiailag eltérhetnek, de a kultúrájuk közös elemei okán pragmatikai szempontból igencsak jelentékenyek a hasonlóságok. Vagyis egy további ígéretes kiterjesztése lehet a kutatásoknak az, hogy az interakciós rituálékban a 'kinek – miről – kiről – mikor – milyen szituációban – milyen alkalomból – írott vagy beszélt formában – milyen kommunikációs csatornákon stb.' paraméterek konstellációja miként befolyásolja és határozza meg a nyelvi interakciót. Itt a hasonlóságok és a különbségek kontrasztív vizsgálata a nyelv és kultúra kapcsolatáról alkotott ismereteinket tovább gazdagíthatja.

Az értekezésre benyújtott mű tudományos eredményeinek a tételes felsorolásától eltekintenek, mert azt nagy részletességgel több oldalon keresztül bemutatja maga a disszertáns a csatolt tézisekben.

Fentiek alapján a dolgozatot védeésre méltónak ítélem.

Budapest, 2024 Január 16.

Dr. Hidasi Judit